

УДК 342.7

ПРАВО НА ОСВІТУ ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Юрій КИРИЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології та права
Запорізького національного технічного університету

SUMMARY

This article explores the constitutional practice of regulatory right to education in Ukraine and the European mainland. Analyzed the legal content of the right to education, enshrined in Article 53 of the Constitution of Ukraine, and conducted comparative legal analysis with those of statute of European countries. Given the international experience on the constitutional regulation of this law, and to eliminate conflicts between the national laws of Ukraine and international instruments offered to put that article in the new edition.

Key words: constitution, regulation, education, right to education, access, free of charge, level of education, higher education.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджена конституційна практика нормативного регулювання права на освіту в Україні та державах континентальної Європи. Проаналізовано юридичний зміст права на освіту, закріпленого у ст. 53 Конституції України, та здійснено порівняльно-правовий аналіз з аналогічними нормами основних законів європейських країн. Враховуючи зарубіжний досвід щодо конституційного регулювання цього права, а також з метою усунення протиріч між положеннями національного законодавства України і міжнародно-правових актів запропоновано викласти зазначену статтю у новій редакції.

Ключові слова: конституція, нормативне регулювання, освіта, право на освіту, доступність, безоплатність, рівні освіти, вища освіта.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обраної проблематики та необхідність її подальшої наукової розробки зумовлена тим, що в умовах глобалізації право на освіту набуває все більш важливого значення і забезпечує найважливіші життєві потреби й інтереси людини, гарантує їй гідний рівень життя. Саме освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення конкурентоспроможності держави, складовою практично всіх сфер життєдіяльності. І тому проблема вдосконалення та подальшого розвитку конституційно-правового регулювання сфери освіти в Україні залишається однією із найактуальніших.

Стан дослідження проблеми. Питання конституційного регулювання права на освіту знайшло своє відображення насамперед у навчальній літературі багатьох науковців: О.С. Автономова, М.В. Баглая, М.В. Вітрука, А.З. Георгіци, І.Я. Зайця, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, О.Г. Кушніренка, О.А. Лукашевої, В.В. Молдована, А.Ю. Олійника, Ж.М. Пустовіт, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, Т.М. Слинко, Б.А. Страшуна, О.Ф. Фрицького, В.Є. Чиркіна, Л.І. Чуліндрі, В.І. Чушенка, Н.Г. Шукліної та ін.

Окремі аспекти конституційного права на освіту розглянуті в наукових працях Р.Г. Валеева, Т.В. Грачевої, Н. Зайця, М.І. Козюбри, О.О. Кулінича, О.Ф. Мельничук, О.В. Пушкіної, В.І. Шкатулли.

Узагальнені характеристики конституційного права на освіту присвячені дисертаційні роботи В.О. Боняк «Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні» (2005 р.), В.В. Рибаківа «Конституційне право на загальну освіту в Російській Федерації» (2006 р.), С.Л. Серьогіної «Конституційне право на вищу освіту в Російській Федерації» (2006 р.) та К.М. Романенко «Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку» (2008 р.).

Аналіз зазначених праць дає змогу визначити стан досліджуваної проблематики та окреслити коло питань, які ще не були предметом окремого наукового пошуку.

Метою статті є дослідження змісту ст. 53 Конституції України та порівняльно-правовий аналіз її положень з аналогічними нормами конституцій держав континентальної Європи, відповідність їх міжнародно-правовим актам і формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення зазначеної норми.

Виклад основного матеріалу. Право на освіту, яке закріплене у ст. 53 Конституції України [1], посідає важливе місце в системі прав і свобод людини і яке, за висловлюванням В.О. Боняк, «є необхідним фактором розвитку не тільки особистості, її інтелектуального потенціалу, але й політичної та економічної системи суспільства» [2, с. 2]. Цілком очевидно, що «освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі дедалі більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості, збільшення поваги до прав і свобод людини... Без необхідної освіти людина не зможе забезпечити собі належних умов життя і реалізуватись як особистість, а також усвідомити і захистити свої права» [3, с. 207].

Конституційне право на освіту включає в себе ряд відносно самостійних прав та тісно взаємопов'язане з іншими конституційними правами, зокрема з правом на працю, соціальний захист, віросповідання, достатній життєвий рівень, свободу слова тощо. Так, у ч. 2 ст. 43 Конституції України зазначено, що держава «реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» [1].

Право на освіту є міжнародно визнаним правом людини і знайшло висвітлення у важливих правових актах, насамперед у ст. 26 Загальної декларації прав людини (1948 р.),

у ст. 13 та ст. 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), у ст. 2 Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1958 р.), у ст. 28 Конвенції про права дитини (1989 р.), а також у різних формах і обсягах закріплено майже у всіх конституціях держав континентальної Європи, окрім Австрії та Норвегії. При цьому, як зазначила К.М. Романенко, «для удосконалення конституційного регулювання права на освіту в Україні доцільно використати такі елементи європейського досвіду: конституювання ліберального підходу до забезпечення права на освіту має лежати в основі його конституційного визначення; у контексті конституювання ролі держави як гаранта права на освіту більш чітко має бути визначена взаємодія державних і недержавних інститутів в освітній сфері; надання більшої уваги морально-релігійним та мовним питанням забезпечення права на освіту» [4, с. 15].

Ретельний порівняльно-правовий аналіз ст. 53 Основного Закону України та відповідних положень 40 конституцій європейських держав, які належать до романо-германської правової системи, показує, що аналізовані норми мають як ряд загальних рис, так і певні розбіжності у формах вираження його змісту. У більшості країн право на освіту та деякі сторони означеного правового явища закріплено в одній статті основного закону. У той час у Литві, Ліхтенштейні, Словаччині, Словенії, Чехії, Чорногорії ці питання відображені ширше, тобто у двох статтях, у Сербії та Хорватії – у трьох, у Швейцарії – в чотирьох, а в Португалії – аж у шести статтях, що свідчить про те, що у них по-різному встановлені межі конституційного регулювання цього права. Наприклад, у Конституції Словенії ст. 57 має назву «Освіта і навчання», а ст. 58 – «Автономія університету та інших вузів» [5]; у Конституції Португалії ст. 43 має назву «Свобода вчитися та навчати», ст. 73 – «Освіта, культура та наука», ст. 74 – «Навчання», ст. 75 – «Навчання в державних, приватних і кооперативних закладах», ст. 76 – «Університет і доступ до вищої освіти», а ст. 77 – «Демократична участь у сфері навчання» [6, с. 532–533, 541–542].

Спільними для положень Конституції України та переважної більшості конституцій європейських держав є те, що у них закріплено «по-перше, обов'язкова імперативна антидискримінаційна норма, яка передбачає безумовне право кожного на освіту без обмежень за статевими, расовими, національними, соціальними, професійними, політичними, релігійними, мовними, територіальними або будь-якими іншими ознаками, і, по-друге, – встановлюється певний стандарт освіти» [7, с. 18].

Так, у ч. 1 ст. 53 Конституції України проголошено, що «кожен має право на освіту» [1], з якої випливає, що це положення адресоване не тільки громадянам України, а й іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України. Тобто суб'єктом цього права визначена людина, яка в тексті Конституції України, так само як і в аналогічних нормах конституцій Албанії, Білорусії, Бельгії, Болгарії, Вірменії, Естонії, Іспанії, Латвії, Македонії, Польщі, Росії, Сербії, Словаччини, Хорватії та Чехії позначена безособовим терміном «кожен», у Греції, Грузії, Італії, Португалії, Фінляндії – «усі», в Андоррі – «будь-яка особа», а в Люксембурзі та Монако – відповідно «кожен люксембуржець» і «монегаски». В Азербайджані, Сан-Марино та Угорщині це право закріплено за громадянами, а в Данії та Швеції – за дітьми. Наприклад, у ч. 1 ст. 39 Конституції

Вірменії зазначено, що «кожен має право на освіту» [8], у п. 1 ст. 73 Конституції Португалії – «усі мають право на освіту» [6, с. 541], у ст. 27 Конституції Монако – «монегаски мають право на безкоштовну початкову і середню освіту» [9], а в ст. 76 Конституції Данії проголошено, що «всі діти шкільного віку мають право отримати безоплатну навчальну освіту» [6, с. 312]. Проте в конституціях Боснії і Герцеговини, Литви, Ліхтенштейну, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Румунії, Словенії, Чорногорії та Швейцарії суб'єкт права на освіту зовсім не визначений. При цьому слід зауважити, що у 29 із 40 конституцій право на освіту закріплено подібно до формулювання ч. 1 ст. 53 Конституції України.

Спільним також є положення щодо обов'язкового здобуття певного рівня освіти, яке виступає в якості конституційного обов'язку. Тобто обов'язковість освіти – це той об'єм освіти, який держава вважає достатнім для розвитку людини, щоб гарантувати необхідний рівень її знань, а також економічний та соціальний розвиток самої держави. Це також означає, що відповідна поведінка, спрямована на одержання повної загальної середньої освіти, повинна здійснюватися суб'єктами незалежно від їх бажання. Так, про обов'язковість повної загальної середньої освіти йдеться в п. II ст. 42 Конституції Азербайджану, ч. 2 ст. 49 Конституції Білорусі, ч. 2 ст. 39 Конституції Вірменії, ч. 2 ст. 53 Конституції України, а про обов'язковість лише початкової освіти – у ч. 3 ст. 35 Конституції Грузії, п. 4 ст. 27 Конституції Іспанії, ч. 2 ст. 34 Конституції Італії, ст. 112 Конституції Латвії.

В основних законах деяких європейських країн мова також йде про віковий поріг, по досягненню якого дитина повинна навчатися у школі або вказаний конкретний термін навчання. Наприклад, у п. 2 ст. 53 Конституції Болгарії встановлено, що «шкільна освіта до 16-річного віку обов'язкова» [10], у ч. 1 ст. 41 Конституції Литви зазначено, що «навчання осіб у віці до 16 років є обов'язковим» [11, с. 561], у ч. 1 ст. 70 Конституції Польщі вказано, що «навчання до 18-річного віку є обов'язковим» [12], у п. 3 ст. 16 Конституції Греції записано, що «строк обов'язкового навчання не може бути менш, ніж дев'ять років» [6, с. 250], а в ч. 2 ст. 34 Конституції Італії – «початкова освіта принаймні протягом восьми років є обов'язковою» [6, с. 428]. Подібні формулювання створюють невизначеність щодо отримання повної середньої освіти, яка нібито випадає із конституційних гарантій. При цьому виникає питання: чи достатньо для людини та держави в цілому початкової освіти? Для відповіді на це питання можна навести такий приклад. У п. 4 ст. 43 Конституції Росії закріплено, що «основна загальна освіта обов'язкова» [11, с. 348], але, незважаючи на це, В.І. Шкатулла зауважує, що «доцільно було б у нашій країні (Росія – Ю.К.) повернутися до обов'язкової повної середньої освіти» [13, с. 7], тобто він пропонує на конституційному рівні закріпити більш вищий рівень освіти громадян. Такої думки дотримується і Т.В. Грачева, яка наголошує, що «позитивне повинне бути відновлено, інакше втрачається зміст права на освіту як умова життя і як основна сучасна цінність» [14, с. 46].

У той час В.В. Речицький у проекті нової Конституції України навпаки пропонує зробити обов'язковою не повну загальну середню освіту, а просто середню освіту. При цьому він наводить аргументи, які на наш погляд, не є переконливими, а саме: «не всі люди мають достатні здібності і бажання для того, щоб засвоїти програму повної середньої освіти. Завищені вимоги за ст. 53 чинної Конституції при-

зводять до штучного виставляння позитивних оцінок при відсутності необхідних навичок і знань» [15]. На противагу слід зазначити, що у боротьбі конкурентоспроможності національних економік перемаже той, хто інтенсивніше буде використовувати людські ресурси з більш вищим рівнем освіти та професійної підготовки.

Отже, з метою збереження позитивних надбань та послідовним зближенням з європейським освітнім простором ми вважаємо, що ч. 1 та ч. 2 ст. 53 Основного Закону України не потребують подальшої модернізації.

Аналіз змісту положень конституцій європейських держав свідчить, що законодавці Андорри, Греції, Іспанії та Португалії на конституційному рівні декларують не лише загальні антидискримінаційні норми та стандарти освіти, а й мету та завдання навчального процесу. Наприклад, у п. 1 ст. 20 Конституції Андорри зазначено, що «будь-яка особа має право на освіту, метою якої є найбільш повне розкриття людської особистості при повазі свободи й основних прав» [16], у п. 2 ст. 16 Конституції Греції наголошується, що «освіта є найважливішим завданням держави та має за мету моральне, духовне, професійне та фізичне виховання греків, розвиток їх національної і релігійної свідомості та формування їх як вільних і відповідальних громадян» [6, с. 250], у п. 2 ст. 27 Конституції Іспанії записано, що «освіта має за мету всебічний розвиток людської особистості на основі поваги до демократичних принципів суспільного життя і основних прав і свобод» [6, с. 377]. До речі, під час підготовки Основного Закону України у ч. 1 ст. 91 Проекту від 1 липня 1992 р., ч. 1 ст. 80 Проекту від 27 травня 1993 р. та ч. 1 ст. 79 Проекту від 26 жовтня 1993 р. вже вносились пропозиції щодо закріплення в Конституції положення про мету та завдання навчального процесу, але вони не знайшли підтримки зі сторони законодавця [17, с. 141, 213, 282]. Як зазначила з цього приводу О.В. Пушкіна, «відсутність фіксації цілей освітнього процесу у статті Конституції, присвяченій праву на освіту, жодним чином не означає, що цей процес може мати інші цілі, відмінні від таких орієнтирів, як підвищення рівня поваги до прав і свобод людини, всебічний розвиток особистості тощо» [6, с. 19–20].

Отже, з урахуванням специфіки юридичної конструкції конституційних норм ми вважаємо, що подібну норму необхідно встановлювати тільки на законодавчому рівні.

Важливою гарантією реалізації права на освіту є її доступність і безоплатність, офіційне тлумачення зазначених термінів яких надано у Рішенні Конституційного Суду України «Про офіційне тлумачення положень ч. 3 ст. 53 Конституції України». Так, доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права, а безоплатність означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена ч. 3 ст. 53 Конституції України [18].

Незважаючи на те, що принципи доступності і безоплатності освіти тісно пов'язані між собою [19, с. 51–52], у конституціях європейських держав вони закріплені неоднаково. Так, якщо принцип безоплатності освіти закріплено в 35 із 40 основних законів держав континентальної Європи, то принцип доступності на конституційному рівні закріпили лише Албанія, Білорусія,

Естонія, Македонія, Молдова, Польща, Португалія, Росія, Угорщина, Франція, Хорватія та Швейцарія. Наприклад, у ч. 1 ст. 44 Конституції Македонії встановлено, що «освіта доступна кожному на рівних умовах» [20], у ч. 4 ст. 70 Конституції Польщі зафіксовано, що «публічна влада забезпечує громадянам загальний та рівний доступ до освіти» [12]. При цьому законодавці Білорусії, Молдови, Португалії, Угорщини та Хорватії доступність освіти людини пов'язали з наявністю у неї здібностей. Наприклад, у ч. 2 ст. 65 Конституції Хорватії сказано, що «кожному на рівних умовах доступна середня і вища освіта відповідно до його здібностей» [21]. А в основних законах Білорусії, Португалії, Франції, Швейцарії закріплено юридичні гарантії права на доступність і безоплатність освіти. Наприклад, у ст. 49 Конституції Білорусії зазначено, що «гарантується доступність і безоплатність загальної середньої і професійно-технічної освіти» (ч. 2), а також «середня спеціальна і вища освіта доступна для всіх відповідно до здібностей кожного» (ч. 3) [11, с. 129]. У Преамбулі Конституції Франції 1946 р., яка є чинною частиною французького Основного Закону сформульовано, що «нація гарантує рівний доступ дітям і дорослим до освіти» [6, с. 683]. Але, аналізуючи положення Загальної декларації прав людини, О.Ф. Фрицький ставить «питання: чи необхідно взагалі передбачити в Основному Законі держави такі гарантії?», на яке дає відповідь, що «Конституція має нести гарантії у собі самій» [22, с. 192].

На відміну від конституцій європейських держав, які у своїх текстах лише згадують про деякі рівні освіти, Україна на конституційному рівні (ч. 3 ст. 53 Конституції України) закріпила положення, в якому наданий перелік всіх рівнів освіти, що, на нашу думку, є нецільовим. Ми вважаємо, що питання щодо рівнів освіти та форм навчання повинно вирішуватися на рівні галузевого законодавства. У зв'язку з цим пропонуємо поняття «дошкільна», «повна загальна середня», «позашкільна», «професійно-технічна», «вища» та «післядипломна» вилучити із тексту ч. 3 ст. 53 і замінити їх словосполученням «всіх рівнів освіти та різних форм навчання, визначених законом».

Аналізуючи положення щодо надання державних стипендій та пільг учням і студентам, можна зробити висновок про те, що воно ширше за змістом, ніж це передбачено підпунктом е) п. 2 ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а також у відповідних нормах конституцій Болгарії (п. 6 ст. 53), Греції (п. 4 ст. 16), Італії (ч. 4 ст. 34), Ліхтенштейну (ст. 17), Словаччини (п. 4 ст. 42), Туреччини (ч. 8 ст. 42), Угорщини (п. 2 § 70/F) та Чехії (п. 4 ст. 33). Тобто наша держава гарантує, незалежно від наявності у неї коштів, виплату академічних, соціальних та інших видів стипендій та надання пільг учням і студентам. У той час у зазначених основних законах це положення закріплене дещо інакше. Наприклад, у п. 6 ст. 53 Конституції Болгарії зазначено, що «держава... надає допомогу здібним учням і студентам» [10], у ч. 4 ст. 34 Конституції Італії записано, що «Республіка забезпечує це право шляхом стипендій, допомоги сім'ям і інших видів допомоги, які повинні надаватися на конкурсній основі» [6, с. 428]. А в п. 4 ст. 42 Конституції Словаччини та в п. 4 ст. 33 Хартії основних прав і свобод Конституції Чехії, які є однакові за формулюванням, закріплено, що «закон установлює умови, за яких громадяни під час навчання мають право на допомогу держави» [23; 24]. Необхідно зазначити, що в країнах Західної Європи стипендії є найбільш розповсюдженою

формою фінансової підтримки студентів. Їх надання залежить насамперед від матеріального стану студентів, але можуть враховуватися й успіхи студентів під час навчання. Так, за даними О.С. Автономова, «в Нідерландах 100% студентів мають стипендії. У східних землях Німеччини стипендії отримують 90% студентів, у західних землях Німеччини – 33%, у Люксембурзі – 80%, у Данії – 78%... у Швеції – 67%, у Фінляндії – 59%... у Фландрії (Бельгія) – 23%, у франкомовній громаді Бельгії – 20%, в Іспанії – 20%, у Франції – 18%, у Португалії – 15%, в Австрії – 13%, у Греції – 7%, в Італії – 3% студентів» [25, с. 118].

У зв'язку із зазначеним вважаємо за недоцільне існування у чинній редакції аналізованого положення. Пропонуємо це положення викласти в окремій частині у такий спосіб: «Умови надання державних стипендій та пільг учням і студентам визначаються законом».

Наявна юридична конструкція ч. 4 ст. 53 Конституції України, в якій закріплено право безоплатно здобути вищу освіту і яке є одним із різновидів конституційного права на освіту, в цілому відповідає вимогам міжнародно-правових актів, зокрема у питаннях гарантування її безоплатності, яка сформульована як право. Але, незважаючи на це, Конституція не передбачає повної загальнодоступності цього рівня освіти, а надає громадянам право на його отримання на конкурсній основі. Крім того, вона суперечить або дублює інші положення цієї статті. Так, у ч. 1 ст. 53 Основного Закону закріплено право кожного на освіту, хто на законних підставах перебуває в Україні. У цьому значенні термін «освіта» охоплює всі рівні освіти, у тому числі і вищу. У той час в аналізованій частині право на здобуття вищої освіти закріплене лише за громадянами України. Тому пропонуємо термін «громадяни» вилучити з тексту ч. 4 ст. 53, а саме положення переформулювати таким чином, аби її редакція збігалася із п. 1 ст. 26 Загальної декларації прав людини та підпункту е) п. 2 ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а також з конституційною практикою деяких європейських держав. Наприклад, у ч. 3 ст. 41 Конституції Литви проголошено, що «вища освіта доступна всім відповідно до здібностей кожної людини» [11, с. 562], а в п. 10 §22 Конституції Швеції закріплено, що іноземці зрівнюються в правах у державі зі шведськими громадянами у питаннях «права на освіту» (§21) [6, с. 706].

При цьому слід наголосити, що вища освіта може бути здобута лише у навчальних закладах, які мають статус «вищій навчальний заклад» і під яким в Законі України «Про вищу освіту» розуміється окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [26].

З огляду на це пропонуємо в ч. 4 ст. 53 Конституції України термін «навчальний заклад» доповнити терміном «вищій». Після запропонованих доповнень відповідне конституційне положення матиме такий вигляд: «Кожна має право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі».

Аналіз норм конституцій європейських держав, у яких закріплене право на освіту, свідчить, що в них закріплені

положення, які відсутні в Основному Законі України, а саме: право батьків або опікунів на вибір освіти для своїх дітей (п. 3 ст. 20 Конституції Андорри, §1 ст. 24 Конституції Бельгії, ст. 76 Конституції Данії, ч. 3 ст. 27 Конституції Естонії, п. 3 ст. 27 Конституції Іспанії, п. 9 ст. 35 Конституції Молдови, ч. 3 ст. 70 Конституції Польщі); право створювати приватні навчальні заклади (п. 6 ст. 57 Конституції Албанії, п. 2 ст. 20 Конституції Андорри, п. 5 ст. 53 Конституції Болгарії, ч. 2 ст. 37 Конституції Естонії, п. 6 ст. 27 Конституції Іспанії, ч. 2 ст. 40 Конституції Литви, ч. 4 ст. 16 Конституції Ліхтенштейну, ст. 45 Конституції Македонії, п. 5 ст. 35 Конституції Молдови, п. 4 ст. 7 Основного Закону Німеччини, ч. 3 ст. 30 Конституції Польщі, п. 4 ст. 43 та п. 2 ст. 75 Конституції Португалії, п. 5 ст. 32 Конституції Румунії, п. 3 ст. 42 Конституції Словаччини, ч. 7 ст. 42 Конституції Туреччини, ст. 66 Конституції Хорватії, п. 3 ст. 33 Хартії основних прав і свобод Конституції Чехії); право на академічну свободу та свободу викладання (п. 4 ст. 53 Конституції Болгарії, п. 1 ст. 16 Конституції Греції, п. 2 ст. 6 Конституції Сан-Марино); автономія університетів (п. 10 ст. 27 Конституції Іспанії, ч. 3 ст. 40 Конституції Литви, ст. 46 Конституції Македонії, п. 6 ст. 35 Конституції Молдови, ч. 5 ст. 70 Конституції Польщі, п. 2 ст. 76 Конституції Португалії, п. 6 ст. 32 Конституції Румунії, ст. 72 Конституції Сербії, ч. 1 ст. 58 Конституції Словенії, ст. 67 Конституції Хорватії, ст. 75 Конституції Чорногорії) тощо.

У той час слід зазначити, що в ч. 5 ст. 53 Конституції України закріплено положення, яке відсутнє в конституціях держав континентальної Європи, за виключенням Конституції Румунії, в ст. 32 якої, поряд з правом на освіту, зазначено, що «право осіб, які належать до національних меншин, вивчати рідну мову і право отримувати освіту на цій мові гарантується; способи здійснення цих прав установлюються законом» [27]. У свою чергу деякі європейські законодавці пішли шляхом виокремлення та закріплення прав національних меншин на навчання рідною мовою в окремій статті основного закону. Наприклад, у Конституції Сербії право на освіту закріплено в ст. 71, а право національних меншин на навчання рідною мовою – у ст. 79, у Конституції Словаччини – відповідно в ст. ст. 42 та 34, у Конституції Угорщини – у §70/F та §68, у Конституції Чехії – у ст. ст. 33 та 25, а в Конституції Чорногорії – у ст. ст. 75 та 79.

Враховуючи те, що «Основний Закон України не містить конституційних гарантій прав національних меншин на розвиток їх етнічної, культурної та релігійної самобутності» [28, с. 238], нам видається важливим на конституційному рівні закріпити не тільки проблеми освіти національних меншин, а й розширити їх культурні та інші права. З огляду на це ми вважаємо, що аналізоване положення з розширенням обсягу конституційних прав осіб, які належать до національних меншин, доцільно виокремити у самостійну статтю Конституції України.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене необхідно підкреслити, що право на освіту є міжнародно визнаним правом людини, воно має загальний характер, тобто є неодмінною складовою конституційно-правового статусу будь-якої людини та є рівним для всіх, незалежно від статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, політичних, релігійних та інших переконань, мовних або інших ознак. Це право є невід'ємним, його не можна передати суспільству, державі, іншій людині чи успадкувати, від нього не можна відмовитись, воно

лише визнається державою на конституційному рівні. Будучи основним за своєю природою, право на освіту відрізняється безстроковим характером і, отримавши міжнародно-правову та конституційну форму закріплення, воно існує постійно. Зазначене право належить кожному від народження і виступає як таке, що діє безпосередньо, незалежно від інших юридичних умов та не припиняється після реалізації.

З метою усунення протиріч між положеннями міжнародно-правових актів і національним законодавством, та враховуючи досвід держав континентальної Європи щодо регулювання на конституційному рівні права на освіту, при цьому не зважаючи на певні розбіжності у формах вираження його змісту в конституціях цих країн, пропонуємо ст. 53 Конституції України викласти у новій редакції:

«Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність всіх рівнів освіти та різних форм навчання, визначених законом, в державних і комунальних навчальних закладах, дбає про їх розвиток.

Кожен має право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі.

Умови надання державних стипендій та пільг учням і студентам визначаються законом».

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В.О. Боняк. – К., 2005. – 22 с.
3. Чушенко В.І. Конституційне право України : [підручник] / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – 488 с.
4. Романенко К.М. Конституційне право громадян на освіту в Україні : стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К.М. Романенко. – Х., 2008. – 29 с.
5. Конституція Республіки Словенія від 25 червня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitution.ru/archives/191>.
6. Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 816 с.
7. Пушкіна О.В. Право на освіту в системі культурних прав людини і громадянина в Україні / О.В. Пушкіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – № 12(74). – 2007. – С. 16–26.
8. Конституція Республіки Вірменія від 5 липня 1995 р. у редакції від 27 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives>.
9. Конституція Монако від 17 грудня 1962 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives>.
10. Конституція Республіки Болгарія від 12 липня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitutions.php>.
11. Конституции стран СНГ и Балтии : [учебное пособие] / Сост. Г.Н. Андреева. – М. : Юристъ, 1999. – 640 с.
12. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives>.
13. Шкагулла В.И. Право на образование / В.И. Шкагулла // Государство и право. – 1997. – № 7. – С. 5–13.
14. Грачева Т.В. Право человека на образование и его развитие в условиях глобализации / Т.В. Грачева // Закон и право. – 2004. – № 3, 4 – С. 49–51, 44–46.
15. Речицький В. Конституція свободи : Проект нової Конституції України / В. Речицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.konstitutsiya-svobody-proekt-novoyi-konstytutsiyi-ukrayini>.
16. Конституція Князівства Андорра від 14 березня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives>.
17. Конституція незалежної України : у 3 кн. / Під загл. ред. С.П. Головатого. – Кн. 1 : Документи, коментарі, статті / Упоряд. С.П. Головатий, Л.П. Юзьков. – К. : Українська Правнична Фундація, 1995. – 398 с.
18. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2004 від 04.03.2004 р. «Про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України» // Офіційний вісник України. – 2004. – № 11. – Ст. 674.
19. Валеев Р.Г. Загальна характеристика конституційного права на освіту / Р.Г. Валеев // Науковий вісник Херсонського державного університету : збірник наукових праць. Серія «Юридичні науки». – Вип. 1. – Т.1. – 2014. – С. 49–54.
20. Конституція Республіки Македонія від 17 листопада 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.world.constitutions/archives>.
21. Конституція Республіки Хорватія від 22 грудня 1990 р. у редакції від 9 листопада 2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://constitutions.ru/archives/195>.
22. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
23. Конституція Словацької Республіки від 1 вересня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.concourt.sk>.
24. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.world.constitutions/archives>.
25. Автономов А.С. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : [учебник] / А.С. Автономов. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 552 с.
26. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
27. Конституція Румунії від 21 листопада 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives/184>.
28. Рабінович П.М. Права людини і громадянина : [навчальний посібник] // П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк – К. : Атіка, 2004. – 464 с.